

Kas meedia konstrueerib või peegeldab polaarsusi?

HALLIKI HARRO-LOIT

Ühiskonnateaduste instituut, SJKK

Sissejuhatus: meediatekstid kui julgeolekuriski peegeldus või katalüsaator?

Ühiskondlikult pingelisel ajal aktualiseerub sõnavabaduse piiramise küsimus. Kuna meedias avaldatu nii peegeldab olemasolevaid arusaamu, nii kujundab kui ka võimendab inimeste jaoks olulisi teemasid, siis polariseeritud, teravad ja sageli süüdistava iseloomuga sõnavõttud näivad tekitavat julgeolekuriske. Nii näiteks kasutab välispropaganda ära ekstreemseid arvamusi; kriitika, mis näib süütu võib siiski solvata mõne religiooni või identiteedigrupi esindajat ning parem on kedagi mitte ärritada; samuti ei ole prognoositav, millal saab kriitilistest arvamustest kedagi füüsilisele ründamisele üleskutsuv vihakõne. Teisalt on julgeolekuriskiks ka sõnavabaduse puudumine – nii võimuotsuseid puudutava kriitika tõrjumine kui ka ekstreemsete arvamuste n.ö. vaiba alla panek.

Käeoleva artikli eesmärgiks on osutada tähelepanu teksti meediatekstide konstrueerimise võtetele, mis toetavad emotsionaalseid reaktsioone ja/ või polaarse arvamuste kujunemist. Lihtsamalt öeldes näitan erinevate tekstinäidete abil, kuidas “lahmimine” (ja mitte sõnavabadus) võib muutuda julgeolekuriskiks.

“Lahmimist” ei saa keelata. Küll aga saavad kaitsejõud toetada sellist sõnavabaduse kasutust, kus arvamused põhinevad tõendatud ja kaalutletud faktilisel informatsioonil. Esimene etapp sellise pädevuse kujundamisel on vastavate tekstikategooriate märkamine.

Samuti on artikli eesmärgiks näidata, et erinevates foorumites (nii uudiste kommentaarides kui sotsiaalmeedias) saab jälgida, kuidas auditooriumi reaktsioonid ja tõlgendused on seotud inimeste elukogemusega aga ka n-ö intertekstuaalselt – väga paljude eelnevalt loetud tekstidega, ajalookultuuri ja eluvaadetega. Teisisõnu: julgeolekuriski ei sisalda üksnes polariseeritud arvamustega meediatekstit ise, vaid oluline on ka nende tekstide retseptioon.

Erinevate teemade hägustumine meedias

Arvamuste polariseerumist ja emotsionaalse “temperatuuri üleskütmist” toetab erinevate mõistete, teemade või diskursuste hägustumine. Näiteks Eesti Rahvusringhäälingu “Aktuaalse kaamera” 5. jaanuari 2016 saates edastati uudis Saksamaal Kölnis aastavahetuse pidustuste ajal naiste vastu suunatud ja Araabia ja Aafrika päritolu meestegruppide poolt toime pandud seksuaalsetest rünnakutest¹. Uudise lõpus edastati intervjuu, mille tekstianalüüs võimaldab näidata, kuidas uudises erinevad teemad segatakse.

Uudisteankur Neeme Raud juhatab teema sisse: „Eesti suursaadik Saksamaal, Kaja Tael, tere õhtust. /.../ Kölnis aastavahetusel toimunud rünnakud olid, nagu Saksa politsei ütles, ennekuulmatud ja brutaaalsed ja rünnakud² on toimunud kuuldavasti ka Hamburgis ja Stuttgartis. Kas see on Saksamaal täna peateema?“

Kaja Tael: “Ma ei julgeks öelda, et see on peateema, aga kahtlemata on see tekitanud palju nõrdimust ja pahameelt.”

¹ Samal teemal ilmus ilmunud uudised teatasid veel, et Kölni politseile on edastatud ligi 100 kuriteoteadet. Kõikide teadete puhul räägiti sellest, et noorte meeste rühmad piirasid oma ohvri sisse, ründasid teda ja mõnel puhul ka röövvisid talt asju. Saksamaa politsei on tunnistanud, et aastavahetuse pidustuste ajal Kölnis toimunud kümnetes seksuaalrünnakutes kahtlustatakse kuni 1000 meest koosnevat gruppi "Põhja-Aafrika või Araabia päritolu" mehi. Sarnaseid rünnakuid oli ka Hamburgis ning Stuttgartis. Politsei analüüsib uudise ilmumise ajal suurt hulka valvekaamerate ja mobiiltelefonide salvestisi, millest suurt osa pole veel avalikustatud. Kölnis toimus ka meelevaeldus, kus mitmed protestijad kritiseerisid nii Merkelit kui ka linnapea Rekerit nende migratsioonipoliitiliste seisukohtade pärast.

² Siin ja edaspidi artikli autori allajoonitud rõhutused

Neeme Raud: “Kõltni politseid ja meediat on süüdistatud ka katses juhtumit maha vaikida, et mitte jätta endast rassistlikku ja pagulaste vastast muljet. Kas sellised süüdistused kõlavad ka?”

Kaja Tael: ”Mina isiklikult selliseid süüdistusi kusagilt lugenud ja kuulnud ei ole, aga kahtlemata võib sotsiaalmeedias levida mitmesuguseid arvamusi. Ma siiski arvan, et sellist sündmust maha vaikida loomulikult ei saa ja seda ka ei ole tehtud.“

Neeme Raud: “Õelge, kas riigi avalik arvamus on pärast neid rünnakuid pöördunud nüüd mingil määral pagulaste vastu?”

Kaja Tael: “Ma arvan, et praegu on küll väga, vara niisuguseid järeldusi teha, sest lõppude lõpuks on juba terve aasta jooksul see kriis käinud. Saksamaa meeleolud on ju mingis mõttes sarnased kõikide teiste Euroopa riikide meeleoludega. Aga selge on ka see, et pagulaste teema puhul leidub väga palju erinevaid gruppe, kes seda teemat ära kasutavad omal eesmärgil ja lõppude lõpuks praegu küll politsei uurimine alles käib, aga ei saa ka välistada seda, et kogu see uusaastaöö sündmus oli pigem mingite kuritegelike jõukude tõesti teadlik tegevus selle nimel, et niisugusesse pagulasmassi lihtsalt ära kaduda ja ära sulada.”

Neeme Raud. “Õelge, kas võib nii väita, et Angela Merkeli esialgne n-ö avatud ukse poliitika on nüüd läbi kukkunud?”

Kaja Tael: ”Mina kindlasti ei hakka niimoodi väitma ja ma ei usu, et oleks ka üldiselt veel põhjust väita seda; et Saksamaal käib sisepoliitiline võitlus nagu paljudes teistes riikides. Neid teemasid kasutatakse ära. Aga mida võib olla vähem teatakse, on see, et Saksamaal siiski on ka täiesti olemas endiselt see nn teretulemast-kultuur ja pagulastesse vägagi sõbralik suhtumine ja väga, suur vabatahtlike liikumine selle pagulasprobleemi lahendamiseks. See ei ole veel kusagile kadunud.“

Neeme Raud: ”Ja lõpetuseks, Saksamaa justiitsminister nimetas täna toimunud rünnakuid uueks dimensiooniks organiseeritud kriminaalsuses, kus Araabia ja Aafrika mehed ei kardagi politseid. Kas Saksamaal nõutakse nüüd ka politseile mingisuguseid uusi õigusi selle uue kriminaalsusega võitlemiseks?”

Kaja Tael: “Ma ei ole veel kuulnud, et oleks arutatud niisugusel teemal, et midagi justitiivallas erakorralist kohaldada. Arvatavasti on siiski võimalik praegu asja lahendada parema ettevalmistustööga ja suurema politsei osalusega”

Neeme Raud: “Aitäh, Kaja Tael, ja head õhtut Berliini!”

Uudistes räägitakse ühelt poolt brutaalsetest rünnakutest ja organiseeritud kriminaalsusest, samas on vähe informatsiooni kurjategijate ning ründajate (ligi tuhat Araabia ja Aafrika meest) eesmärkide ja tausta kohta (kas nad on pagulased, immigrandid, gruppide esindajad?). Samas on intervjuu eesmärk tõlgendada (ja seega võimendada) juba uudistes olemasolevaid diskursusi.

Kuritegude ja pagulaste teema otsene sidumine toimub uudisteankru küsimusega: “*Öelge, kas riigi avalik arvamus on pärast neid rünnakuid pöördunud nüüd mingil määral pagulaste vastu?*”. See küsimus sisaldab kolme eeldust: 1) avalik arvamus seostab rünnakuid pagulastega, 2) avalikku arvamust on uuritud ja 3) Kaja Taelal on pagulasi puudutava avaliku arvamuse võimaliku muutuse kohta informatsiooni. Kaja Tael võinuks siin n-ö peegeldada küsimuses sisalduva eelduse, vastates näiteks: “Te eeldate, et Araabia ja Aafrika meeste-gruppide rünnakuid seostatakse avalikkuses üksnes pagulastega, kuigi politsei hetkel alles tuvastab ründajate tausta?” Kaja Tael küll tõrjub järeldust, samas aga n-ö läheb kaasa pagulaskriisi diskursusega: “... lõppude lõpuks on juba terve aasta jooksul see kriis käinud”. Hiljem pakub muidu väga ettevaatlikult sõnu valiv Kaja Tael versiooni, millega seab kahtluse alla eelduse, et kurjategijad on pagulased: “... aga ei saa ka välistada seda, et kogu see uusaastaöö sündmus oli pigem mingite kuritegelike jõukude tõesti teadlik tegevus selle nimel, et niisugusesse pagulasmassi lihtsalt ära kaduda ja ära sulada.”

Intervjuus (nagu ka seda ajendanud uudistes) ei kasuta ajakirjanikud väljendit “illegaalne immigratsioon” või näiteks “rünnak sooja kultuuri vastu” – need on nn “puuduvad diskursused” Eufemismina kasutab uudisteankur väljendit “avatud uste poliitika”. “Pagulased” on nagu katusdiskursus, mis katab kogu migratsiooni ja sellega seonduvate probleemide temaatika.

Kuigi intervjuu alguses tuleb riivamisi sisse enesetsensuuri ja sõnavabaduse diskursus: “Kölni politseid ja meediat on süüdistatud ka katses juhtumit maha vaikida, et mitte jätta endast rassistlikku ja pagulaste vastast muljet”, on üks 11 kommentaarist just reaktsioon sellele teemale:

“See on väga tõsine asi. Millalgi saadakse aru, aga siis võib olla hilja. Rootslased näiteks ei julge sellistest asjadest rassismihirmus üldse rääkida.”

See kommentaar viitab meedias eelnevalt olnud uudistele (nt. uudised Soomes aset leidnud vägistamistest), mis mõjutavad konkreetse uudiste tõlgendust.

Teine analoogiline, tugevalt intertekstuaalsete konnotatsioonidega kommentaar reageerib samuti “diplomaatilisele keerutamisele”, samas on see hea näide sellest, kuidas meedias “süüdistavad tekstid” (lahmimised Vao juhtumi puhul) taas-aktualiseeritakse uute uudiste kontekstis:

Universumi President 06.01.2016 02:07

Kui Vaos sein põlema läks, oli seltsimeestel kohe selge – süüdi on eestlased (rahvana) ja eestlaste pärast olgu piinlik. Nüüd on aga järeldused "ennatlikud". Vao asjas pole politseil täit selgust sündmuste käigust, Kölnis on pea sada avaldust politseile, aga ikka on "ennatlik" midagi arvata. Võrdset kohtlemist sooviks.

Kolmas näiteks toodud kommentaar lisab nn puuduva diskursuse: rünnak naisi teismoodi kohtleva kultuuri vastu.:

Tiina 06.01.2016 08:55

"...kuritegelike jõukude teadlik tegevus selle nimel, et pagulasmassi ära kaduda ja sinna sulanduda," – kõlab nagu vandenõuteooriana riigiametniku suust. Faktiks jääb, et nii ühel kui teisel juhul on tegemist migrantidega, hoolimata sellest, kas peale naiste ahistamise ka muid kuritegusid sooritatud on. Ka naiste ahistamine on nn lääne kultuuriruumis, kuhu Saksamaa veel ametlikult kuulub, kuritegu. Pagulane on pagulaslaagris, migrant on see, kes ebaseaduslikult mööda Euroopat ringi kolab. Häma ja demagoogia diplomaatia. Aga mis muud diplomaadil üle jääb, ei saa ju raiuda kätt, mis toidab..."

Kommentaator kasutab mõistet “migrant” ja toob sisse intervjuus samuti puuduva illegaalse immigratsiooni diskursuse. Intervjuus esitatud arvamusele annab hinnangu “häma ja demagoogia” (mis kordub veel kolmes kommentaaris). Hinnanguga saab nõustuda, sest, nagu öeldud, vastaja ei peegelda/ei sõnasta ümber küsimuses sisaldavaid eeldusi; toob sisse uudisesse ja seda ajendanud sündmusesse mittepuutuvad teemad (nt “... *teretulemast-kultuur ja pagulastesse vägagi sõbralik suhtumine ja väga, väga suur vabatahtlike liikumine selle pagulasprobleemi lahendamiseks.*”) ning olles ühelt poolt järelduse vastu, loob ise oletuse.

Seega, oluline on iga sündmuse ja uudise puhul täpselt mõelda, mis teemaga on tegemist, millised on faktid, mis hetkel võimaldavad teha järeldusi ning milline on olemasolevate uudiste poolt juba loodud eeldused ning kas ja kuidas tuleb need eeldused jutu täpsuse huvides “välja peegeldada”.

Ajakirjandusliku raamistamise vahendid: pealkirjad, tsitaadid, rõhutused

Nagu eelpool öeldud, on professionaalne ajakirjandus võitluses tähelepanu saamiseks (mis on kõige suurem ressurss) kujundanud välja hulga võtteid, mis rõhutavad emotsionaalselt ekstreemseid ja lihtsustavaid väljajütlemisi. Näiteks tsitaadid ajalehtede arvamislehekülgede ülaosas, pealkirjad, fotod jms. Näiteks 2015. a 10. oktoobri *Õhtulehe* arvamusküljel on Andrus Ansipi tsitaat: “*Me peame kiirustama, et muuta oma riigid paremaks elupaigaks kõigi inimeste, ka põgenike jaoks.*” Selle all selgitav lause: “*Euroopa Komisjoni asepresident Andrus Ansip peab vajalikuks põgenikke Euroopas vastu võtta ja neid abistada.*”

Tavalugejale jääb tõlgendamise võimaluseks, keda Ansip mõtleb “meie” all, kas “me peame” annab korralduse poliitikutele, eurooplastele või eestimaalastele jne.

Antud tsitaat oli võetud pikemast uudisloost (8. oktoober 2015, BNS), mis algas sõnadega: «*Kui inimesed küsivad abi, siis on meie kohus neid aidata,*» rääkis Ansip neljapäeval Vilniuses ajakirjanikele. /.../ Ansip meenutas ka Teise

maailmasõja järgset aega, kui «sajad tuhanded leedulased, lätlased ja eestlased pidid põgenema ja jätma oma kodumaa».

Teadmata, milline on selle sõnavõtu nn originaaltekst, võib öelda, et nii uudis kui rõhutatud tsitaat võimendavad “korraldust” (“me peame”; “meie kohus”). Üldjuhul inimesed ka igapäevases suhtluses võimupositsioonilt tehtud korraldusi, isegi, kui need on sõnastatud “meie” vormis, ei hinda. Meedias, tekstiliste ja visuaalsete vahendite abil, võib uudismeedia raamistada ja sellega võimendada hoiaku, mida poliitik ise võib-olla oma kommentaarides ei märkagi, väga väljapaistvaks.

Nagu eelpool öeldud, arvestada tuleb sõnumite vastuvõtukonteksti, mis on inimestel erinev. Siinkohal on oluline korrata: iga uudis asetub vastuvõtukonteksti, mille loovad paljud eelnevalt omaks võetud tekstid ja kogemused, sh näiteks omaksvõetud narratiivid mineviku kohta, erinevad uudised ja neid illustreerivad visuaalid.

Järgnev näide on valitud juhuslikult, eelpooltoodud uudisele kirjutatud kommentaarides hulgast:

“Kaua võib seda haiget möla ajada, meie inimesed ei ole põgenenud kunagi islamimaadesse, see on suur vahe, meie inimesed pole kunagi läinud kellegi selga elama, nõudnud omale mingeid privileege ja lõputuid toetusi, meie inimesed töötasid end ise üles, ise õppisid keele selgeks, ei poputanud neid keegi seal, räägitud on isegi sellest, et meie inimesi saadeti oma kodumaale tagasi.”

See kommentaar näitab uudise retseptsiooni konteksti, kus põgenike teema on lugeja jaoks seotud ühelt poolt islami religiooni problemaatikaga, teisalt aga ajalooliste paralleelide lihtsustamise kriitilise retseptsiooniga. Lisaks, kommentaarist nähtub, et emotsionaalselt olulised teemad on sotsiaalne toetus, töökultuur, integratsioon ja keele küsimus. Ansipi poliitilist avaldust tõlgendatakse kontekstis, mida on kujundanud tõenäoliselt (pikaajaliselt) uudised immigrantidega seotud tänavarahutustest Euroopa erinevates linnades, majandusimmigratsiooni problemaatika, ajalooline keeleküsimus Eestis jpm.

Kommentaariume sellisel viisil analüüsid on võimalik hakata inimesi “aktiivselt kuulama”. Nii nagu kuulamine on sujuvate suhete eelduseks inimeste igapäevases vahetus kommunikatsioonis, nii võiks meedias ilmuvate tekstide analüüs olla “kuulamise” õppimise kohaks kaitseväele. Teisisõnu – ühest küljest anonüümsed kommentaariumid (mille puhul on vältimatu nende modereerimiskohustus) küll reostavad avalikku kõnelemisruumi, aga samas on need ka võimaluseks aru saada konkreetsetes kultuuriruumis elavate inimeste tõlgenduskeemidest.

Üks ajakirjandusliku raamistamise võtetest on sõnumi lihtsustamine ja tugevdamine pealkirjades – võrreldes põhitekstis esitatud sõnumitega.

Näide ERR-i uudistest: 4.09.2015 8:57, Rubriik: Eesti

Pealkiri: “Kaitseväe juhataja kindralleitnant Riho Terrase sõnul õõnestab Eestis leviv võõravaha meie rahvuslikku julgeolekut ja kaitsevõimet.”

/.../

“Lisaks Venemaa agressiivsele käitumisele on üheks murettekitavaks aspektiks ka pagulastega seonduvad pinged ühiskonnas,” märkis Terras.

Tema sõnul on üheks julgeolekuriskiks kujunemas mõnede survegruppide pime sallimatus pagulaste suhtes. ...”

Antud uudise puhul on pealkirja ja põhiteksti vahel erinevus selles, et pealkirjas kasutatakse emotsionaalselt tugevamat verbi “õõnestab” ja suuremat üldistust: “leviv võõravaha”, võrreldes põhitekstis esitatud väljendiga “mõnede survegruppide pime sallimatus pagulaste suhtes”. Kuigi ajakirjanduses on pealkirjades emotsionaalne rõhutatus tähelepanu tõmbamise tarvis paratamatu, on antud uudisteksti probleem, et ka algallikas ei toetu andmetele, vaid räägib ebamääraselt “mõnedest survegruppidest” ning “pagulastega seonduvatest pingetest”.

Seega, kuna meedia rõhutab ja võimendab eeskätt võimu (poliitilist, majanduslikku või institutsionaalset) omavate inimeste must-valgeid või lihtsustatud argumentatsiooniga sõnavõtte, siis võimalus avalikku debatti suunata peitub eeskätt mõjukate isikute võimes esitada avalikult täpseid ja faktipõhiseid argumente, püüdes ka arvesse võtta, millised on antud kultuurikontekstis ühe või teise avalduse peamised tõlgenduskeemid.

Ekstreemsed väited ja suured üldistused

Järgnev tekstinäide on rõhutatult ekstreemne, väljendades autori subjektiivseid emotsioone, tõenäolisi reaktsioone arvamustele, kogemustele vms, millele autor ise ei viita. Näib, et autorit on pikemat aega häirinud tekstid (ja/või kogemused), mis on tema väärtustest erinevad. Tekstis ta väljendab, et tema väärtustest erinevad arvamused on talle viimastel aastatel muutunud justkui kohustuslikuks. Tekst on refereeritud muutmata kujul Nihilist.fm lehelt:

Ma olen noor ja vihane. Mind on oma elatud 26 aasta jooksul õpetatud armastama seda riiki ja rahvast, kellega me koos elame. Viimased kaks-kolm aastat on aga pannud mind sügavalt järele mõtlema riigi, rahvuse, sallivuse ja paljude muude küsimuste osas.

Mind kasvatati arusaamadega, et iga inimene on unikaalne ja tähtis. Olenemata tema, nahavärvist, seksuaalsest orientatsioonist või uskumistest. Aga viimaste aastatega on selgunud, et mul ei ole õigus. Kõigepealt selgus, et ma peaksin olema sallimatu homode suhtes, kuna nad ohustavad traditsioonilist perekonda. *Ei tea, ei ütleks, et olen tundnud end elu jooksul kuidagi homode poolt ohustatuna.*

Nüüdseks on ka selgunud, et ma peaksin olema äärmiselt sallimatu kõikide teise nahavärviga inimeste vastu, sest nemad, kujutate pilti, OHUSTAVAD Eesti rahvust. ...

See tekst väljendab – sõnavabaduse talumatust. Väljendid “... tuleb olla talumatu homode suhtes” ja “... on selgunud, et ma peaksin olema äärmiselt sallimatu teise nahavärviga inimeste vastu” on autori teistsuguste arvamuste üldistamine ühiskonnas kehtivaks normiks. On oluline märgata sellist sõnavabaduse talumatust, selliste arvamuste nähtavus. Pedagoogiliselt on samas oluline toetada selliste hoiakute puhul kriitilist refleksiooni, küsides näiteks: kas lause, et “homod ohustavad traditsioonilist perekonda” ja lause “... ei ütleks et ma olen tundnud end elu jooksul homode poolt ohustatuna” tähendab, et “ma = traditsiooniline perekond”? Või pidanuks lause “homod ohustavad traditsioonilist perekonda” olema sõnastatud hoopis järgnevalt: “et homode kooselu seaduslikuks muutmine ohustab traditsioonilist perekonda?” Vahe kahe väl-

jendi vahel on, et ühel räägitakse homodest kui “ohtlikust grupist”, teisel juhul räägiksime konkreetsemalt kultuurilisest-poliitilisest kokkuleppest.

Suur üldistusaste koos kriitikaga (isiku või grupi kohta) loob soodsa olukorra konfliktiks ka isikutevahelises suhtluses. Hea õpetaja ei ütle klassile: “Te olete laisad!”, vaid ütleb: “Ma hindan seda, kui igaüks teist pingutab oma võimetele vastavalt.” Kui selles klassis on hulk õpilasi, kes on pingutanud õppimisega, tööd õigeaegselt ära teinud või kelle jaoks konkreetset selle õpetaja aine ei ole oluline, siis on õpetaja väide “te olete laisad” faktiliselt tõendamata, mõnele solvav ja/või demotiveeriv. Kui leitnant räägib rivistusel autojuhtidest ajateenijatele üldistavalt, et “vähemalt teooriaosa tuleb ära õppida!” – samal ajal, kui teooriaosa eksam on kõigil tehtud, siis see annab sõnumi, et kõneleja ei ole endale tegelikku olukorda selgeks teinud,

Analoogiline probleem on meediatekstidega. Suur üldistusaste kombinatsioonis umbisikulise tegumoega ja süüdistusega annab aluse emotsionaalseks vastandumiseks.

Alljärgneva teksti puhul on oluline tähele panna, et autoriks on kõrge riigiametnik.

/.../

Vihakuritegudest rääkides nähakse tavaliselt asja sedapidi, et valge rassi esindaja võib öelda mida tahes, ilma et keegi saaks talle etteheiteid teha. Etteheidete tegemine on tingimata sõnavabaduse piiramine ning viib vääramatult vaikivasse ajastusse. Tõesti, Eestis on olemas sõnavabadus, aga sõnavabadus ei tohi mitte kunagi muutuda teist inimest diskrediteerivaks ja diskussioon ei saa asendada laussõimuga. Paljud vihkamisele põhiõigustest tuge otsivad inimesed unustavad, et teistelgi inimestel, kes Eestis viibivad, on olemas universaalsed põhiõigused, nii nagu Eestis viibivatel välismaalastel, olgu ta turist või varjupaiga otsija.

Teiseks vääraks lähtekohaks toimuvas söimlemises on see, et nagu oleks minul kui eestlasel õigus öelda absoluutselt kõigi ja kõige kohta, mida heaks arvan ja just sellise sõnavaraga nagu soovin, ilma et keegi võiks arvata teisiti või olla teisel seisukohal.

Vaenu õhutades toetad Putinit

Erkki Koort, siseministeeriumi sisejulgeolekupoliitika asekancler

8. september 2015, 18:37

“Nähakse tavaliselt” on väljend, mille kasutamise puhul tuleks küsida: kes “näeb või on näinud asju ühel või teisel viisil”? Mida tähendab “tavaliselt”? Väljend “paljud vihkamisele põhiõigustest tuge otsivad inimesed unustavad...” esitab eelduse, et on olemas “palju inimesi”, kes vihkamisele põhiõigusest (siin: sõnavabadusest) tuge otsivad. Väljend “*Teiseks vääraks lähtekohaks toimuvas söimlemises...*” ei viita, kus, kes ja millises kohas/kanalis on söimelnud, rääkimata sellest, et autor jätab mainimata selle, et avalik söimlemine ei ole lubatud – seda on lubamatuks tunnistanud nii Eesti kui Euroopa kohus.

Manipulatsioonid andmete esitamise abil

Kui ma eelnevalt tõin välja, et manipulatsioonid baseeruvad sageli tõendamata ja suure üldistusega väidetel, siis sama sagedasti on ka kontekstist väljarebitud andmete kasutamine argumentatsiooni toetamiseks.

Venemaa president Vladimir Putin pidas 18. märtsil 2015 Kremli kogunenud riigiduumi ja föderatsiooninõukogu liikmete ees kõne, kus andis Krimmi annekteerimisele omapoolse tõlgenduse.

“Ma mõistan krimlasi, kes esitasid referendumiga väga otsese ja selge küsimuse: kas Krim peaks olema koos Ukraina või Venemaaga. /.../

Krimlased esitasid küsimuse rangelt, kompromissitult ja ilma igasuguste pooltoonideta. Referendum toimus avatult ja ausalt ning Krimmi elanikud avaldasid selgelt ja veenvalt oma tahet: nad tahavad olla koos Venemaaga.

*Ka Venemaal tuleb teha keeruline otsus, võttes koondina arvesse kõiki sise-
misi ja väliseid tegureid. Milline on siis praegu Venemaal inimeste arvamus?
Nagu igas demokraatlikus ühiskonnas, nii on ka siin erinevaid seisukohti,
kuid absoluutse – tahan seda rõhutada – absoluutse enamuse kodanike ar-
vamus on samuti ilmselge.*

*Te teate viimatisi sotsioloogilisi küsitlusi, mis korraldati Venemaal prakti-
selt mõne viimase päeva jooksul: ligikaudu 95 protsenti kodanikest leiavad,
et Venemaa peab kaitsma Krimmis elavate venelaste ja teiste rahvuste esin-
dajate huve. 95 protsenti. Rohkem kui 83 protsenti on arvamusel, et Vene-
maa peab seda tegema ka siis, kui see muudaks keerulisemaks meie suhted
mõningate riikidega. 86 protsenti meie riigi kodanikest on veendunud, et
Krimm on tänaseni Vene territoorium, Vene maa. Ja väga olulise näitajana,
mis vastab absoluutselt Krimmi referendumi tulemusele – peaaegu 92 prot-
senti on selle poolt, et ühendada Krimm Venemaaga.”*

*Seega toetavad nii valdav enamuse Krimmi elanikke kui absoluutne enamuse
Venemaa Föderatsiooni kodanikke Krimmi Vabariigi ja Sevastopoli linna
taasühinemist Venemaa Föderatsiooniga.*

*Nüüd peab Venemaa ise poliitilise otsuse tegema. See aga saab põhineda ai-
nult rahva tahtel, sest mis tahes võimu allikaks on ainult rahvas.”³*

³ Krimmi referendum. Hääletamispäeval käis Lenini väljakul Simferopolis päev läbi kontsert-
maraton, millest võtsid osa Venemaa estraaditähed. Referendumil küsiti: 1) Kas te pooldate
Krimmi taasühendamist Venemaaga Venemaa Föderatsiooni subjekti õigustes? 2) Kas te
pooldate Krimmi Vabariigi 1992. aasta põhiseaduse kehtivuse taastamist ja Krimmi staatust
Ukraina osana? 1992. aasta põhiseadus andis Krimmi parlamendile suuremad õigused, kaa-
saarvatud õiguse iseseisvalt teiste riikidega suhteid sisse seada. Etteantud valikud ei sisalda-
nud paraku *status quo* säilitamist. Paljud Lääne ja Ukraina meediavaatlejad on leidnud, et
mõlemad valikud oleksid viinud *de facto* eraldumiseni Ukrainast. Ametliku versiooni koha-
selt hääletas 93% referendumist osavõtnutest hääletas Krimmi taasühendamise poolt Vene-
maaga. Venemaa presidendi juures asuva inimõiguste nõukogu (*Council for Civil Society
and Human Rights*) avalduse kohaselt osales referendumil 30% Krimmi elanikest, kellest
pooled olid Venemaaga ühinemise poolt. Kokku pooldas ühinemist Venemaaga 22,5% kogu
Krimmi elanikkonnast. Euroopa Liit, Ameerika Ühendriigid, Kanada, Jaapan ja paljud tei-
sed riigid eesotsas Ukrainaga on pidanud referendumit põhiseadusevastaseks ja seega eba-
seaduslikuks.

Selles kõnes on hea näide selle kohta, kuidas üks manipulatsiooni võtetest on seotud näiteks küsitlusandmete esitamisega: puudub informatsioon nii küsitluses osalenute arvu kui ka esitatud küsimuste kohta, selle asemel on palju emotsionaalseid hinnanguid. Lisaks on kasutatud väljendeid “Krimmi elanikud” (mitte numbriliselt näidatud osa elanikest – st küsitlusel osalenute protsent miinus omakorda Venemaaga ühinemise pooldajad) ja “absoluutse enamuse kodanike arvamus on ilmselge”.

Venemaal läbi viidud sotsioloogiliste küsitluste puhul puudub kõnes informatsioon valimi kohta, küsimused ise on kallutatud.

Kuigi toodud näide on poliitiliselt ekstreemne, on just küsitluste tulemused üks valdkondi, kus näiliselt esitatakse tõendus põhiselt andmeid, probleem on aga selles, kas ja kuidas need andmed üldse korjati, st kas andmete kogumine vastab teaduslikus mõttes kvaliteedinõuetele.

Positiivne näide on aga järgmine:

UURING: Mida Eesti elanik tõeliselt arvab põgenikest? Öhtuleht.ee, 20. november 2015

Saamaks teada, mida Eesti elanik tõeliselt arvab põgenikest, pani Memokraadi toimetused kokku uurimisgrupi, kus lisaks toimetuse liikmetele lisandusid teadlased Kristjan Vassil ja Mihkel Solvak. Lisaks tellis Memokraat Turu-Uuringute aktsiaseltsist küsitluse Eesti elanike tänastest hoiakutest.

Uuring viidi läbi ajavahemikus 7.-20. oktoober Turu-Uuringute aktsiaseltsi poolt, seega enne Pariisi terroriakte. Esindusliku juhuvalimiga, näost näkku toimunud ankeetküsitluse käigus intervjueriti 993 inimest.

Küsimusele, kui palju on Eestile jõukohane põgenikke vastu võtta, sai Memokraat keskmiseks arvaks 315 inimest. 25 protsenti inimestest leidis aga, et vastu ei tohi võtta mitte ühtegi põgenikku.

Samas 92,5 protsendi vastanute arvates peaks Eesti olema avatud neile välismaalastele, kes tulevad siia õppimise eesmärgil ning 81 protsendi arvates

neile, kes tulevad siia perekonna liitmise eesmärgil. Töötamise eesmärgil sisserännet lubaks 62,5 protsenti vastanutest ning 39 protsenti toetab varjupaiga pakkumise eesmärgil inimeste vastuvõtmist....”

Antud näite puhul on täpselt kirjeldatud küsitluse toimumise aja võimalik poliitiline kontekst; nii valim kui ka refereeritud küsimus, mida uurijad esitasid. Kui jälgida allajoonitud teksti osi, siis on näha, et küsimuse formuleerimine, sh täpsusaste mõjutab vastamist.

Kokkuvõte

Toodud tekstinäited ja algtekstide esitusvõimalused meedias on käesolevas artiklis esitatud kvalitatiivsete näidetena viisidest, mis võivad toetada emotsionaalset debatti tundlikel ja inimesi lähedalt puudutavatel teemadel. Oluline on tähele panna, et valdavalt meedia siiski võimendab originaalallikate loodud sõnumeid. Sõnavabaduse kaitsmine tänapäeval on ühelt poolt seotud eeskätt enda omast teistsuguse arvamuse kuulamisvõimega, teisalt aga funktsionaalse lugemise ning argumenteeritud arvamuse eristamise oskuse toetamisega.

Kriitiline retseptsioonialüüs, erinevate teemade eristamine, argumentide tõendus põhine esitamine, faktide konteksti kontrollimine; andmete kvaliteedi kontrollimine jms – on aluspädevused, mille valdamine ja igapäevapraktikatesse rakendamine (olgu selleks siis nii avalikud sõnavõtted kui ka õpetamistöö kaitseväes) on võrguühiskonnas kõige mõistlikum viis igasuguse vihakõne või ekstreemsete arvamuste juhtimiseks.